Ahir Zamanın İzinde: Ahmed el-Berbîr'in Risalesinde Kıyamet ve Mehdî

In Pursuit of the End Times: Apocalypse and the Mahdī in Ahmed al-Barbīr's Treatise

Eyüp Öztürk

ORCID: 0000-0003-1779-5519 | ROR ID: https://ror.org/04mmwq306 | E-Posta: eyupozzturk@gmail.com

Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi, Trabzon, Türkiye

Trabzon University, Faculty of Divinity, Islamic History, Trabzon, Türkiye

Atıf Bilgisi | Citation

Öztürk, Eyüp. "Ahir Zamanın İzinde: Ahmed el-Berbîr'in Risalesinde Kıyamet ve Mehdî". Dini Araştırmalar 69 (Aralık 2025), 1-33. https://doi.org/10.15745/da.1757295

Öztürk, Eyüp. "In Pursuit of the End Times: Apocalypse and the Mahdī in Ahmed al-Barbīr's Treatise". Religious Studies 69 (December 2025), 1-33. https://doi.org/10.15745/da.1757295

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi | Date of Submission: 03.08.2025
Kabul Tarihi | Date of Acceptance: 06.10.2025
Yayım Tarihi | Date of Publication: 31.12.2025

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme	Date of Publication: Double anonymized - Two External
Benzerlik Taraması: Yapıldı – İntihal.net	Plagiarism Checks: Yes – İntihal.net
Yapay Zekâ Bildirimi: Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir	Declaration of AI Use: The author declared that no AIassisted technologies were used in the creation of this article.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.	Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.
Etik Bildirim: diniarastimalar98@gmail.com	Complaints: diniarastimalar98@gmail.com

Öz

Bu makale, 19. yüzyılın başlarında vefat eden Ahmed el-Berbîr'in Risâle fî'l-Mehdî adlı eserini İslam düşüncesindeki apokaliptik/kıyamete dair yaklaşımlar bağlamında incelemektedir. Osmanlı coğrafyasında yaşanan siyasi krizler, toplumsal çözülmeler ve doğal afetlerin halkın zihin dünyasında kıyamet sürecine dair beklentileri nasıl etkilediği, Berbîr'in risalesinde yer alan temsiller ve kehanetler üzerinden değerlendirilmektedir. Berbîr'in risalesi hem geleneksel rivayetlere hem de cifr, astroloji ve tarihsel hesaplamalar gibi sezgisel bilgi yöntemlerine başvurarak Mehdî'nin zuhur vaktini öngörmeye çalışan bir metin olarak dikkat çekmektedir. Müellif eseriyle, halk arasında yaygınlaşan Mehdî'nin 1223/1808 yılında zuhur edeceğine dair inancı tashih etmeyi amaçlamış; bunun yerine Mehdî'nin 1284/1867-1868 yılında ortaya çıkacağı ve kıyametin de hicri 1480'li yıllar (2057 sonrası) civarında gerçekleşeceği kanaatini ileri sürmüştür. Bu hesaplamalarda Berbîr'in özellikle İbnü'l-Arabî ve Celâleddîn es-Süyûtî'nin fikirlerinden etkilendiği görülmektedir. Özellikle Süyûtî'nin dünyanın ömrünü hicri takvimle yedi bin yıl olarak sınırlandıran teorisi, Berbîr'in yaklaşımında merkezî bir yer tutar. Ona göre kıyamet, 1500/2076 yılı tamamlanmadan kopacak, Mehdî ise bu tarihten önce, 1284/1867-1868 yılında zuhur edecektir. Bu tarihsel belirlemelere, rivayetlerin yanında cifr, ebced ve astrolojik yorumlar kullanılarak ulaşılmıştır. Eserin öne çıkan bir diğer yönü ise Osmanlı Devleti'ne biçilen roldür. Berbîr'e göre Osmanlı Devleti hem İslâm'ı korumakla hem de Mehdî'nin ortaya çıkışına kadar siyasi istikrarı sürdürmekle görevli kutsal bir misyon üstlenmektedir. Mehdî zuhur ettiğinde Osmanlı padişahı ona biat edecek, böylece dünyevî otorite ile uhrevî meşruiyet birleşecektir. Bu yaklaşım sadece bir kıyamet senaryosu sunmakla kalmaz; aynı zamanda Osmanlı'nın siyasal meşruiyetine metafizik bir temel kazandırır. Sonuç olarak Risâle fî'l-Mehdî, Osmanlı düşünce tarihinde apokaliptik tahayyüllerin nasıl şekillendiğini, bu tahayyüllerin bireysel ve toplumsal korkulara nasıl karşılık verdiğini ve merkezi otoritenin meşruiyetini sürdürme çabasına nasıl entegre edildiğini gösteren çok katmanlı bir metindir. Risalenin müellifi olan Ahmed el-Berbîr geleneksel rivayetleri sezgisel bilgi teknik-

leri ile birleştirerek kıyamet ve Mehdî tartışmalarını yalnızca dinî zeminde değil; siyasi ve entelektüel bağlamda da tartışmanın ilginç bir örneğini sergilemiştir. Bu yönüyle Risâle fî'l-Mehdî hem bireysel kıyamet tasavvurunun hem de kolektif zihniyeti yansıtan apokaliptik yaklaşımın bir örneğini sunmaktadır. Makalede bu önemli risale tercüme edilmiş ve akabinde biçim ve içerik açısından analiz edilerek Ahmed el-Berbîr'in apokaliptik düşünce geleneğindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Makalede ayrıca Osmanlı apokaliptik çevrelerinde 16. yüzyıldan beri etkili olan İbnü'l-Arabî ve Süyûtî etkisi ile oluşmuş Mehdî anlayışının bir metin üzerinden yeniden üretilme sürecine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimler

İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, Ahmed el-Berbîr, Mehdî, Kıyamet

Abstract

This article examines Risāla fī al-Mahdī, a treatise written by Ahmed al-Barbīr, who passed away in the early 19th century, within the framework of apocalyptic thought in Islamic intellectual history. It analyzes how the political crises, social disintegrations, and natural disasters experienced within the Ottoman realm shaped popular expectations concerning the end times, through the symbols and prophecies presented in the treatise. Barbīr's work stands out as a text that seeks to predict the time of the Mahdī's advent by employing not only traditional prophetic traditions (riwāyāt), but also intuitive methods of knowledge such as jafr, astrology, and historical calculations. Through this work, the author aims to correct the widespread belief that the Mahdī would emerge in the year 1223/1808. Instead, he asserts that the Mahdī will appear in 1284/1867-1868, and that the Day of Judgment will occur around the year 1480 AH (after 2057 AD).In these calculations, it is seen that al-Berbīr was particularly influenced by the ideas of Ibn al-'Arabī and Jalāl al-Dīn al-Suyūtī. Especially, Suyūṭī's theory that limits the lifespan of the world to seven thousand lunar years forms a central pillar in Barbīr's approach. According to him, the apocalypse will occur before the year 1500/2076 is completed, and the Mahdī's advent will take place in 1284/1867-1868. These temporal calculations indicate that Barbīr did not rely solely on transmitted traditions but al-so engaged with esoteric sciences like jafr, abjad, and astrology in his efforts to uncover the mysteries of time. Another notable aspect of the treatise is the role attributed to the Ottoman Empire. According to Barbīr, the Ottoman state is entrusted with a sacred mission to pre-serve Islam and maintain political stability until the appearance of the Mahdī. Upon his arrival, the Ottoman sultan will pledge allegiance to him, thereby merging worldly authority with eschatological legitimacy. This approach not only presents an end-times narrative but also provides a metaphysical foundation for Ottoman political legitimacy. In conclusion, Risāla fī al-Mahdī is a multilayered text that reveals how apocalyptic imaginations were shaped in Ottoman thought, how they responded to both individual and collective anxieties, and

how they were integrated into efforts to sustain central political authority. Combining traditional prophetic material with intuitive epistemologies, Ahmed al-Barbīr presents a unique treatment of the Mahdī and the apocalypse, not only within a religious framework but also in political and intellectual contexts. In this respect, the treatise offers an example of both individual eschatological imagination and a collective apocalyptic mentality. This article presents a translation of the treatise, followed by a formal and thematic analysis, in an effort to determine Barbīr's place within the tradition of Islamic apocalypticism. The article also draws attention to the process of reproducing the understanding of the Mahdī, which has been influential in Ottoman apocalyptic circles since the 16th century under the influence of Ibn al-'Arabī and al-Suyūṭī, through a text.

Keywords

Islamic History, Ottoman History, Ahmed al-Barbīr, the Mahdī, Apocalypse

Giriş

İslam tarihinde mehdilik düşüncesi yalnızca dinî bir beklentiyi değil, aynı zamanda kriz dönemlerinde yeniden anlam kazanan toplumsal bir anlatıyı temsil eder. Söz konusu inanç özellikle siyasi çalkantıların, sosyal çözülmelerin ve doğal afetlerin iç içe geçtiği dönemlerde halkın algılama biçimini şekillendirme sürecinin nesnesi haline gelebilmiş; söz konusu zamanlarda kaleme alınan çeşitli kitap ve risaleler bir yönüyle halkın içinde bulunduğu belirsizlik ortamını yorumlama ve yönlendirme aracı olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda Osmanlı döneminde Mehdî'nin zuhur sürecine dair çok sayıda eser üretilmiştir. Bu metinler, Mehdî meselesine yaklaşımları ve dayandıkları kaynaklar bakımından üç ana grupta değerlendirilebilir: Birincisi, tefsir ve hadis gibi geleneksel kaynaklara dayanarak yazılmış, rivayet merkezli eserlerdir.[1] İkincisi, klasik rivayetleri geri planda bırakarak yalnızca cifr, keşf ve benzeri yöntemlerle Mehdî'nin zuhuruna dair öngörülerde/sezgilerde bulunmayı amaçlayan kehanet içerikli metinlerdir.[2] Üçüncü grup ise, bu iki yaklaşımı birleştiren ve hem rivayetlere hem de sezgisel yorumlara yer veren sentez nitelikli risalelerdir.[3]

Ahmed el-Berbîr'in *Risâle fi'l-Mehdî* adlı eseri, bu sınıflandırma içerisinde üçüncü gruba, yani rivayet ve cifr yöntemini birlikte kullanan sentezci metinlere dâhil edilebilir. Risalenin müellifi eseriyle, Mehdî'nin zuhuru bağlamında ilgili dönemde yürütülen tartışmaları yönlendirmeyi amaçlamakta olup çeşitli cifr hesaplarıyla gelecek öngörülerinde bulunmakta; bunu yaparken hadis ve tarih literatürüne de sınırlı fakat seçmeci bir şekilde atıflar yapmaktadır. Bu yönüyle eser, klasik rivayetçi gelenekten büyük oranda ayrılarak cifr, sezgi ve kehanet yorumuna dayalı tasavvufî bir kıyamet tasavvurunu yansıtır.

Eserin dikkat çeken bir diğer özelliği ise üretildiği tarihsel bağlamdır. 18. yüzyıl sonları

[1] Rivayet merkezli bu tarz risalelere örnek olarak bk. Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Kavlu'l-muhtasar fi 'alâmâti'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*, thk. Mustafa Âşûr (Riyad: Mektebetu'l-Kur'ân, ts.).

[2] Bu türden risalelerin en dikkat çeken örneği olarak bk. Zülâlî Efendi, *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7554), 44a-b.

[3] Bu türe örnek için bk. Ahmed b. Hayder el-Harîrî, *Risâle fi'l-cifr* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2038), Vikaye sayfası.

ile 19. yüzyıl başları, Osmanlı coğrafyasında siyasi istikrarın bozulduğu, Vehhâbî hareketinin yayılmaya başladığı, kıtlık ve doğal afetlerin toplumsal yapıda ciddi çözülmelere yol açtığı bir dönemdir. *Risâle fi'l-Mehdî* tam da bu atmosferde yazılmış olması hasebiyle bireysel bir kehanet denemesi olmanın yanında, kısmen de olsa kolektif bir zihniyeti yansıtan bir metin olarak değerlendirilmelidir.

Bu makalede, Ahmed el-Berbîr'in risalesi içerik merkezli bir yaklaşımla paragraflara ayrılarak tercüme edilmiş, ardından metin hem şekil hem de muhteva bakımından incelenmiştir. Çalışmada özellikle müellifin Mehdî'nin zuhuruna dair yorumları ve bu yorumlarda kullandığı yöntemler üzerinde durulmuş, bunların İbnü'l-Arabî ve Süyûtî etrafında şekillenen Osmanlı kıyamet geleneğiyle ilişkisi irdelenmiştir.

İbnü'l-Arabî ve Süyûtî, ilerleyen sayfalarda da ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, Osmanlı kıyamet geleneğini en güçlü şekilde etkileyen dinî ve ilmî otoriteler olmuştur. İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen *eş-Şeceratu'n-Nuʿmâniyye fi'd-Devleti'l-ʿOs̱mâniyye* adlı eser, Osmanlı kültürel çevrelerinde kıyamet sürecine dair yapılan keşf ve cifr hesaplamalarının başlıca kaynağıdır. Onun ilmi ve dini otoritesine duyulan tartışmasız güven sayesinde bu eser farklı istihraç yöntemleriyle yorumlanmış ve Osmanlı hanedanına kıyamete kadar sürecek bir ebediyet payesi verilmesinin dayanağı haline getirilmiştir.[4] Osmanlı kıyamet yazınında Süyûtî'nin etkisi ise hicri milenyuma yüklenen anlamlar etrafında şekillenmiştir. Süyûtî, 898/1492-1493 yılında kaleme aldığı *el-Keşf ʿan Mucâvezeti'l-ümmeti'l-elf* adlı küçük risalesiyle hicri 1000 yılına dair tartışmalara katılmış ve bu eser, sonraki dönemlerde Osmanlı çevrelerinde gelişen kıyamet söylemine belirgin bir yön vermiştir.[5] Makale, bu iki gelenek çerçevesinde Berbîr'in istihraç temelli yorumlarının dönemin apokaliptik söylemine nasıl katkılar sunduğunu, bu söylemin hangi siyasi/toplumsal ihtiyaçlara karşılık geldiğini ve söz konusu risalenin bir bütün

[4] Geniş bilgi için bk. Cornell H. Fleischer, "A Mediterranean Apocalypse: Prophecies of Empire in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)* 61 (2018), 18-90.

[5] Bk. Eyüp Baş, "Binyılcılık ve Osmanlı Toplumunda Hicrî Milenyum Kıyamet Beklentisi ile İlgili Bazı Veriler", *Dini Araştırmalar*, 7/21 (2005), 172-176; Eyüp Öztürk, *II. Abdülhamid Döneminde Bir Mehdilik İddiası-Halepli Bir Köylünün Sıra Dışı Hikayesi* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2019), 131-158.

olarak Osmanlı apokaliptik geleneği içerisindeki yerini tespit etmeye odaklanmıştır.

1. Ahmet el-Berbîr: Hayatı ve Eserleri

Tam adı Ahmed b. Abdüllatif b. Ahmed b. Muhammed el-Berbîr el-Hüseynî olan müellif 1160 (1747-1748) yılında Dimyat'ta doğmuştur. Aslen Beyrut'ludur. Tüccar bir babanın oğlu olan Ahmed el-Berbîr erken yaşlardan itibaren ilim yoluna yönelmiş ve daha küçük bir çocukken Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyerek hafız olmuştur. Onun ilmi sahadaki ilgisi daha çok edebiyat alanına yoğunlaşmıştır. Nitekim o, henüz 12 yaşında iken Arap dilinin meşhur eseri olan İbn Malik'in Elfiye'sini ezberlemiş daha sonra İbn Akîl'in bu eser üzerine yazdığı şerhi okumuştur. Ahmed el-Berbîr 13 yaşına geldiğinde de ilk şiirlerini yazmaya başlamıştır. O, edebiyat dışında İslami ilimlere de ilgi göstermiş ve İzzeddin Abdüsselam b. Nasr, Mustafa el-Mahallî, Ahmed el-Büstânî, Abdulhayy b. Fethullah el-Beyrûtî, Murtaza ez-Zebîdî, Salih el-Mağribî el-Fulanî, Seyyid Abdurrahman el-Ayderûsî gibi dönemin alimlerinden tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat ve mantık gibi klasik ilimler sahasında dersler almıştır. 1183 (1769-1770) yılında önce Beyrut'a sonra da Dımaşk'a göç etmiştir. Bu esnada Lübnan bölgesinin yönetimini elinde bulunduran Şihabîler Hanedanı'ndan Yusuf eş-Şihâbî ondan Beyrut kadılığını üstlenmesini istemiş; başlangıçta biraz tereddüt geçirse de bazı şartlar öne sürerek bu teklifi kabul etmiştir. Bununla birlikte bu görevde çok uzun süre kalmamış bir müddet sonra istifa etmeyi tercih etmiştir. 1195/1780-1781 yılında Dımaşk'a göç etmeye niyetlenmiş ve Salihiyye bölgesine yerleşmiştir. 1203/1788-1789 yılında da hac görevini yerine getirmiştir. 18 Zilhicce 1226/3 Ocak 1812 yılında 66 yaşında vefat etmiştir.[6]

Ahmed el-Berbîr çoğunlukla edebiyat sahasında eserler vermiştir. Onun el-Fethu'l-Celî alâ Beyteyi'l-Mevsılî, Makâmât fi'l-mufâhara beyne'l-mâ ve'l-hevâ, Taştîru'l-berde,

[6] Abdürrezzâk el-Baytar, *Hilyetü'l-beşer fi tarihi'l-karni's-salis aşar,* thk. Muhammed Behcet el-Baytar (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 1/217-218; Halîl b. Ahmed Muhtâr b. Osmân Merdem Bek, *Aʿyânü'l-karni's-sâlis ʿaşer fi'l-fikr ve's-siyâse ve'l-ictimâʿ*, haz. Adnân Merdem Bek (Beyrut: Lecnetü't-Tür'asi'l-Arabî, 1971), 145-146; Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-'Alâm* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1986), 1/155; Muhammed Hassan et-Tayyân, "Tercemetü'l-Müellif", *el-Mufahara ve'l-munâzarât-Makâmât fi'l-mufâhara beyne'l-mâ ve'l-hevâ*, mlf. Ahmed el-Berbîr (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2000), 11-22. Ömer Rıza Kehhâle, Berbîr'in vefatı için bunlar dışında hicri 1228 ve 1229 tarihlerine de işaret eder. Bk. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye fi't-tarih ve't-terâcim* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986), 1/175. Ancak kaynakların büyük bir kısmı hicri 1226 yılını onun vefat tarihi olarak kabul etmiştir.

Kasîde bedî'a, Cümletü resâil ve makâmât, Risâletü zehri'l-ğayza fî zikri'l-feyza ve Dîvân isimli eserleri Arap edebiyatı bağlamında kaleme alınmıştır. Ahmed el-Berbîr bunlar dışında tefsir sahasına atfedilebilecek Kitâb fî iktibâsi 'Âyi'l-Kur'ân ve hadis alanına ait el-Fasîha el-'acmâ fî'l-kelâm 'alâ hadîs: "Ehbib habîbek hevnen mâ" gibi eserler de kaleme almıştır. Çalışmamıza konu olan Risâle fî'l-Mehdî isimli küçük risale ise biyografi kaynaklarında ona ait eserler arasında zikredilmemektedir.

2. Risale Metninin Tercüme ve Tahlili

2.1. Risâle fi'l-Mehdî"nin Şekil Özellikleri: Ahmed el-Berbîr'in çalışmamıza konu olan risalesi, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu'nda 2330 numara ile kayıtlı bir mecmuanın 39a–40a varakları arasında yer almaktadır. Arapça olarak kaleme alınmış eserin bilinen tek nüshası vardır. Risalenin herhangi bir yerinde açıkça belirtilmiş bir başlık bulunmamakla birlikte, zahriye sayfasında müstensih tarafından yazıldığı anlaşılan bir notta eser Risâletü'l-Mehdî ismiyle adlandırılmış; ancak, kataloglama sürecinde muhtemelen kütüphane görevlileri tarafından yapılan küçük bir müdahaleyle, Risâle fî'l-Mehdî başlığı altında kayda geçirilmiştir. Söz konusu mecmuada Ahmed el-Berbîr'in risalesine ek olarak, farklı yazarlara ait hepsi Arapça olarak kaleme alınmış 13 eser daha yer almaktadır.[7]

Risâle fi'l-Mehdî okunaklı bir talik kırması hattıyla kaleme alınmıştır. Risalenin birinci varağında 14, ikinci de 27, üçüncüsünde de 8 bulunmaktadır. Mecmuanın bütününde sayfa geçişlerinde reddâde uygulaması vardır. Eserin dîbâce kısmında risalenin Ahmed el-Berbîr'e ait olduğu açıkça yazılmıştır.[8] Ancak hatime kısmında herhangi bir müstensihin ismine yer verilmemiştir. Bununla birlikte mecmuadaki diğer bazı risalelerin hatimesinde müstensih

[7] Bu risaleler ve müellifleri şunlardır: Abdülgani en-Nablûsî, *Miftâhu'l-mu'ayyene fi tarîkati'n-Nakşibendiyye*, 1a-25a; *el-Kevkebü'l-mütele'li fî şerhi Kasîdeti'l-Gazzâlî*, 40b-46b; *el-Kavlu'l-mu'teber fi beyâni'n-nazar*, 34b-35b; Ebu Medyen et-Tilimsânî, *Şerhu Kasîde*, 47a-49a; Ahmed ez-Zahid, *Risâle fî âdâbi'z-zikr*, 36a-36b; Mevlâna Celaleddin ed-Devvânî eş-Şirazî, *Metnü'l-akâid*, 40a-40b; Mustafa b. Hamza b. İbrâhim el-Aydınî, *Hilyetü'l-abdâl vemâ yazheru anhâ mine'l-ma'ârifi ve'l-ahvâl*, 58b-60a; *Nüshatü'l-hakk*, 56a-58a; *Nefâ'isü'l-irfân fî enfâsi'r-Rahmân* ve *netâ'icü'l-efkâr fî şerhi İzhâri'l-Esrâr*, 49a-56a; Kösec Ahmed et-Trabzonî en-Nakşibendî, *Tuhfetü'l-ahbâb fi's-sülûk ilâ tarîki'l-ashâb*, 26b-34b; Cemâleddin Muhammed b. Ömer b. Mübârek el-Hadramî el-Himyerî, *Risâle fi'l-vusûl ilallâh*, 37a-39a; Muhyiddin b. Yusuf el-Aydınî, *Risâletü'l-mürevveza*, 60a-67b; Ebu'l-Hasen Burhâneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan er-Rubât el-Bikâ'î, *Risâle fî kelimetey ehad ve vâhid*, 68a-69a.

[8] Ahmed el-Berbîr, *Risâle fi'l-Mehdî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, 2330), 39a-40a.

olarak el-Hâc Abdülmuhsin et-Turhâlî el-Bekrî'nin ismi kaydedilmiştir.[9] Mecmuadaki bütün risaleler aynı hat ile yazılmış olduğundan Risâle fi'l-Mehdî'nin de el-Hâc Abdülmuhsin el-Bekrî tarafından intinsah edildiği kanaatini dile getirmek gerekecektir.

2.2. *Risâle fi'l-Mehdî* 'nin Tercümesi ve İçerik Tahlili: Müstensih el-Hâc Abdülmuhsin el-Bekrî risalenin baş kısmına istinsah ettiği eserin müellifi Ahmed el-Berbîr'e sevgi ve muhabbetini dile getiren kısa bir girizgâh ile başlamaktadır. Onun ifadeleri şu şekildedir:

Önderimiz ve efendimiz, âllâme, ilmiyle âmil, muhakkik, mütebahhir, zamanının eşsiz şahsiyeti, devrinin biriciği, büyük arif, titiz araştırmacı, şeyhimiz ve kılavumuz şerefli el-Berbîr nisbesiyle tanınan Seyyid Ahmed - Allah Teâlâ ömrünü bereketli kılsın ve bizleri hayırlı dualarından nasiplendirsin - şöyle buyurdu:

Bu ifadeler, müstensihin Ahmed el-Berbîr'i şahsen tanıdığına ve risale istinsah edildiği sırada müellifin hâlâ hayatta olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, Ahmed el-Berbîr'in hayattayken çevresinde fikir ve görüşlerine değer veren bir muhitin bulunduğunu göstermektedir. Nitekim söz konusu risalenin, Berbîr'e duyulan saygının ve düşüncelerine gösterilen ilginin bir tezahürü olarak, bu çevre tarafından talep edilmiş olması muhtemeldir.

Müstensihin kısa girizgâhının ardından, müellif Ahmed el-Berbîr'in kaleme aldığı risale başlamaktadır. Berbîr, geleneğe uygun şekilde metnine hamdele ve salvele ile giriş yapmış; sözü fazla uzatmadan doğrudan asıl konuya geçmiştir. O, risalenin hemen girişinde Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadise yer vererek kıyamet sürecinin yakınlığına dikkatleri çekmiştir:

Hamd, başlangıcı olmayan evvel; sonu bulunmayan âhir; sonsuz mülke sahip hükümdar olan Allah'a mahsustur. O, ne yücedir. Öyle bir mülke sahiptir ki, hiçbir vezire ihtiyaç duymaz; her işin kontrolünü ve düzenini tek başına sağlar. "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.

[9] Bk. (Hacı Mahmut Efendi, 2330), 25a, 34b, 56a, 69a.

O, işitendir, görendir."[10] "Hükümranlık elinde olan Allah yücedir. O'nun her şeye gücü yeter".[11] O'na (Allah'a), en güzel isimleri ve en yüce zikriyle niyaz eder; "iki yay aralığı kadar yahut daha yakın"[12] mesafede hitap edilen, Hz. Âdem henüz su ile toprak arasındayken peygamber kılınmış, peygamberlerin ve resullerin sonuncusu, diğer nebîlerin gıpta ettiği, Makâm-ı Mahmud'a erişmiş, "Ben ve kıyamet şu iki parmak gibiyiz"[13] buyurarak işaret parmağıyla orta parmağını birleştiren zâta (Hz. Muhammed'e) en yüce salât ve en temiz selâmı daimî kılmasını ondan niyaz ederim. Yine onun âl ve ashabına da salât ve selâm olsun; ki onlar Allah uğrunda gereği gibi cihad etmiş, zâlim hükümdarlara boyun eğdirip memleketleri ve halkları dize getirerek hâkimiyetleri altına almışlardır.

Ahmed el-Berbîr'in risalesinin başlangıç kısmında, kıyametin çok yakın olduğuna zımnen işaret eden "Ben ve kıyamet şu iki parmak gibiyiz." şeklinde bir hadise yer vermesi, aslında daha sonra ortaya koyacağı tüm argümanlar için bir zemin oluşturma amacına yönelik olmalıdır. Bilindiği üzere, bazı rivayetlerin etkisiyle İslam düşünce tarihinde kıyametin her an kopabileceğine dair bir beklenti, erken dönemlerden itibaren sürekli canlı kalmıştır. Bu tür rivayetleri merkeze alan zihinler, yaşadıkları çağdaki gelişmeleri çoğu zaman kıyamet sürecinin başlangıcı olarak yorumlamış; bu inancı etraflarındaki insanlara da aktarmak için çeşitli delil ve yorumlara başvurmuştur. Apokaliptik literatürde bu tür yaklaşımlar genellikle kitlesel nitelikli olumsuz olaylar üzerinden şekillenmiştir. Büyük ölçekli doğal afetler; örneğin bir deprem, yangın, kıtlık ya da sel felaketi yahut kitlesel etkiler doğuran sürgün, savaş, katliam gibi politik istikrarsızlıklar, söz konusu çağın "ahir zaman" olduğunu iddia edenlerce delil olarak öne sürülmüştür. Ahmed el-Berbîr'in de benzer bir bakış açısına sahip olduğu ve

[10] Müellif ilgili ibareyi Şûrâ suresinin 11. ayetinden kısmen alıntılamıştır. Ayetin tam meali şöyledir: "O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi üretiyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." Bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), eş-Şûrâ 42/11.

[11] Müellif bu ibaresini Mülk suresinin 1. ayetinden alıntılamıştır. Ayetin tam meali şöyledir: "Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir." Bk. el-Mülk 67/1.

[12] Müellif bu ibareyi en-Necm suresinin 9. ayetinden kısmen alıntılamıştır. Ayetin tam meali şöyledir: "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." Bk. en-Necm 53/9.

[13] Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1991), "Fiten ve Eşrâtu's-Sâ'a", 135.

dünyayı bu kıyamet eksenli düşünsel süzgeçten geçirerek anlamlandırdığı anlaşılmaktadır.[14] Bu durum risalesinin daha ilk satırlarında ortaya koyduğu argümanlarda görülmektedir. Risalenin bu çerçevedeki başlangıç bölümü aynı zamanda müellifin "Neden böyle bir eser kaleme aldı?" sorusuna da zımnî bir cevap niteliğindedir. Zira Ahmed el-Berbîr'in çağdaşı olan bazı insanlar Osmanlı coğrafyasında yaşanan belli başlı siyasi ve toplumsal çalkantıları, içinde bulunulan zamanın kıyamet çağına işaret eden alametler olarak yorumlamış ve bu hususta bazı kanaatler ileri sürmüştür. Ahmed el-Berbîr ise yapılan çıkarımların yanlış olduğunu düşünen birisi olarak söz konusu doğrultuda insanlara sahih bilgi sunma amacıyla risalesini kaleme almıştır. Müellifin bu bağlamdaki ifadeleri şu şekildedir:

Bundan sonra derim ki: Bu sene-hicri 1223 (1808-1809)-haccın engellendiği, halkın büyük bir karışıklığa düştüğü, Haricîlerin elinin güç kazandığı, çekirge istilasının yayıldığı, felçli devenin dişi deveye dönüştüğü (imkânsız şeylerin gerçekleştiği) bir yıl oldu. Akılları dumura uğratan, zihinleri hayrete düşüren, kalpleri yoran, insanları dehşete düşüren olaylar yaşandı. İnsanlar, sarhoş olmadıkları hâlde sarhoşlar gibi şaşkın ve sersemlemişlerdi. Olayların girdabında boğulmuş, hayatlarındaki denge altüst olmuş, dört bir yandan felaketler üzerlerine çökmüştü. Öyle ki, istikrarın yeniden sağlanacağına dair umutlarını yitirdiler ve İslam Devleti'nin (Osmanlı Devleti'nin) çökeceğine kanaat getirdiler. Ve Mehdî'nin bu yılda zuhur edip ona [Kâbe'deki] Rükn ve Makam arasında biat edileceği sonucuna ulaştılar. Onlar dünyanın zulümle dolduğunu, adaletin ise artık bulanık bir su hâline geldiğini söylüyorlardı. Ben ise onların içine düştüğü korku ve endişeyi görünce, hatalı temeller üzerine kurdukları delilleri gözden geçirip sağlam bir zemine oturtmaya karar verdim. Aynı zamanda, yaşanılan zaman içerisinde bir ferahlama imkânının hâlâ var olduğunu da onlara göstermeyi amaçladım ki, böylelikle zihinlerini kuşatan vehim ve kuruntular ortadan kalksın; hayatlarının bulanık suyu

[14] Mehmed Halife, 1070/1660 yılında bir yıl içerisinde yangın, aşırı soğukluk ve sıcaklık, kıtlık ve veba gibi unsurların hepsinin birden gözükmesini "ya kıyamet alametidir ya da halkın günahlarının çokluğundandır" ifadeleri eşliğinde aktarmaktadır. Bk. Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmânî*, haz. Kâmil Su (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 100. Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi de 1730 yılının mayıs ayında Filibe'de rüzgâr, gök gürlemesi ve şimşekler eşliğinde kuvvetli bir yağmur sonrasında oluşan rengarenk bulutların ahalide kıyamet alameti olarak yorumlandığını günlüğüne kaydetmiştir. Bk. Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 141.

arınıp durulsun.

Ahmed el-Berbîr'in risalesinde dile getirdiği ifadeler, yaşadığı dönemin insanlarının çevresel ve siyasal gelişmeleri nasıl bir kıyamet algısıyla yorumladıklarını göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir. Bu bağlamda Berbîr'in aktardıkları, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi krizlerin halk arasında ciddi bir umutsuzluk havası oluşturduğuna ve bu ruh hâlinin de aynı yıl içinde Mehdî'nin zuhur edeceği inancının yaygınlık kazanmasına zemin hazırladığına işaret etmektedir.

Berbîr'in satırlarından, söz konusu inancın yaygınlaşmasında rol oynayan en önemli etkenlerden birisinin, 18. yüzyılın ortalarında Arabistan Yarımadası'nda ortaya çıkan, sonradan "Vehhâbilik" adıyla anılacak olan hareketin faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin metninde bu hareketi "Haricîler" olarak nitelemesi, bu tespiti destekleyen önemli bir göstergedir. Zira "Haricîler" tabiri, dönemin hem resmî belgelerinde hem de gayr-i resmî yazınında Vehhâbîleri tanımlamak için sıkça kullanılan, çoğu zaman da onları tahkir amacı taşıyan bir kavramdır.[15] Bilindiği üzere, Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından 1740'lı yıllarda başlatılan bu hareket, 1745 yılında Dir'iyye Emiri Muhammed b. Suûd'un desteğini alarak siyasal bir güç hâline dönüşmüştür. Bu ittifak sayesinde Vehhâbîler, Muhammed b. Abdülvehhâb'ın 1792'deki vefatına kadar geçen sürede Riyad, Harc ve Kasîm bölgelerini ele geçirerek Necid'in bedevî kabilelerini etkileri altına almışlardır. Bu faaliyetler, Abdülvehhâb'ın ölümünden sonra da Suûd ailesinin himayesinde devam etmiş ve özellikle III. Selim'in saltanatının sonlarına denk gelen siyasi kargaşa ortamında daha da güç kazanmıştır. Nitekim Vehhâbîler 1795'te Ahsâ'yı, 1803'te Mekke'yi ve 1805'te Medine'yi ele geçirerek Osmanlı Devleti'ne açıkça muhalif bir siyasi yapı hâline gelmişlerdir.[16] Onların hâkimiyetiyle birlikte ilk icraatlarından

[15] Osmanlı belgelerinde Vehhabiler için "haricî", "sergerde", "rafizi" ve "Karâmita" gibi unvanlar kullanılmıştır. "Haricî" ifadesi bunlar içerisinde en yaygın kullanılanlardan birisidir. Bu ifade ile Vehhabîlerin yaptıkları saldırılar ile erken dönemlerde Haricîlerin Müslümanlara karşı giriştikleri şiddet hareketleri arasında bir ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır. Bk. Mütercim Asım Efendi, *Asım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmazer (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 1/43-48; Selda Güner, "Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi (1744-45/1819)", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (2012), 86.

[16] Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/611; Kasım Koyuncu,

biri hutbelerde Osmanlı padişahının ismini anmayı kaldırmak olmuştur. Kutsal topraklardaki bu yeni düzen, hac yollarının güvenliğini de büyük ölçüde sarsmıştır. Öyle ki, 1807 yılında Şam hacıları Mekke'ye kadar yaklaşmalarına rağmen, hac ibadetini yerine getiremeden geri dönmek zorunda kalmışlardır.[17] Ahmed el-Berbîr'in metninde bahsettiği "Haricî karmaşalar" ve "hacıların geri dönmesi" ifadeleri, bu bağlamda Vehhâbî hareketinin yol açtığı istikrarsızlığa işaret etmektedir.

Ahmed el-Berbîr'in kıyamet sürecinin başladığına dair öne sürdüğü bir diğer argüman ise çekirge istilalarının yaygınlaşmasıdır. Osmanlı topraklarında dönem dönem görülen bu afet, müellifin risalesini kaleme aldığı süreçte özellikle Şam bölgesini etkilemiş; 1790'lı yıllardan 1805'e kadar Rakka, Musul, Halep, Bağdat ve Basra gibi pek çok şehirde ciddi çekirge istilaları yaşanmıştır.[18] Ahmed el-Berbîr'in anlatımından, bu istilaların sebep olduğu kıtlığın toplumsal düzenin devamında ciddi sıkıntılara yol açtığı anlaşılmaktadır.[19] Toplumların maruz kaldığı geniş ölçekli tabii afetleri kıyamet süreciyle ilişkilendirme eğilimi, daha önce de vurgulandığı üzere, İslam tarihinin farklı dönemlerinde sıkça karşılaşılan bir düşünce biçimidir. Ahmed el-Berbîr'in metni bu zihinsel geleneğin o dönemde de karşılık bulduğuna işaret etmektedir. Berbîr'in anlatımına göre uzun süreli çekirge istilaları, halkın zihninde kıyamet alametleriyle ilişkilendirilmiş ve bu doğrultuda yaşananlar, ilahî bir uyarı ya da ahir zamanın başladığına dair birer işaret olarak yorumlanmıştır.

Ahmed el-Berbîr, risalesini kaleme aldığı 1223 (1808) yılında halk arasında yaygınlık

Doğuşundan Günümüze Vehhâbiliğin Geçirdiği Evreler (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 62-74; Ebru Koçak, *Vehhabiliğe Yazılan Reddiyeler ve Analizi: Osmanlı Dönemi (1732-1818)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024), 87-123.

[17] Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, haz. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: TTK Yayınları, 2003), 1/153; Eyüp Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, haz. Ömer Daruk Can-F. Zehra Can (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018), 1/249; Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz (1517-1919)", *Osmanlı*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 1/320. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu siyasi şartlar nedeniyle bu hareketi engellemek için doğrudan merkezden bir ordu göndereememiş, Mekke ve Medine şehirlerini Vehhabilerden alma görevini Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'ya havale etmiştir. Mehmet Ali Paşa II. Mahmut tarafından kendisine tevdi edilen bu görevi ancak 1811 yılında yerine getirebilmiştir. Geniş bilgi için bk. Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları, 1516-1800*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 271-272.

[18] Suha Oğuz Baytimur-Özcan Tatar, "Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları ve Sosyo-ekonomik Hayata Etkileri (1789-1839)", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8/23 (2020), 329-330.

[19] Kıtlık hemen her zaman devletlerin toplumsal ve ekonomik düzenini ciddi şekilde sarsacak sonuçlar üretmiştir. Bk. Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı-Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560-1660)* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 310-335.

kazanan Mehdî'nin zuhur edeceği yönündeki inancı doğru bulmamış ve bu inancı tashih etme amacıyla eserini kaleme almıştır. Bu hedef doğrultusunda, risalesinin geri kalan kısmını Mehdî'nin gerçekte ne zaman zuhur edeceğine dair hesaplamalara ayırmıştır. Berbîr, Mehdî'nin söz konusu yıl içerisinde zuhur etmeyeceği kanaatindedir. Ancak bu, onun kıyamet sürecinin uzak bir gelecekte yaşanacağına inandığı anlamına gelmez. Aksine, onun zihin dünyasında kıyamet süreci oldukça yakın bir gelecekte başlayacaktır. Dolayısıyla Ahmed el-Berbîr, kıyamet tarihine dair öngörülerde bulunmayı küçümseyen veya bu tür hesaplamalarda kullanılan yöntemleri tamamen geçersiz sayan bir tutum sergilemez. Bilakis o, apokaliptik düşünceye eğilimli bir yaklaşıma sahiptir ve kıyamet sürecinin ilk adımı olan Mehdî'nin zuhurunun çok yakın zamanda vuku bulacağını düşünmektedir. Bununla birlikte, onun bu fikirlere kapılmasında halk arasında sıkça görülen doğal afetler, savaşlar ya da siyasi çalkantılar gibi faktörler değil; astrolojik unsurlar ile rivayetlerin birleşiminden oluşan daha teorik bir zemin etkili olmuştur. Nitekim, kıyametin yaklaştığına dair inançlar çoğu zaman doğal afetler ya da maruz kalınan toplumsal krizlerle besleniyormuş gibi düşünülse de İslam tarihi boyunca özellikle eğitimli kesimlerin bu tür inançlara yönelmesinde asıl belirleyici unsurun, rivayetlerle desteklenen astrolojik hesaplamalar olduğu görülmektedir.[20] Ahmed el-Berbîr de bu düşünsel geleneğin bir takipçisi olarak, kendinden önceki pek çok müellif gibi kıyamet fikrini şekillendirirken bu kültürel mirasın izlerini takip etmiştir.

Astroloji, uzun yüzyıllar boyunca İslam dünyasında son derece itibarlı bir ilim dalı olarak kabul görmüş; bu bağlamda oluşan kültürel miras, hadis rivayetleriyle beslenerek apokaliptik düşünceye eğilimli Müslümanların zihin dünyasını şekillendiren güçlü bir gelenek haline gelmiştir.[21] Astroloji merkezli kıyamet hesaplamalarının temel hareket noktası, dünyanın toplam ömrünün 7000 yıl olduğuna dair inançtır. Bu düşünce, çeşitli rivayetlerle desteklenmiş ve tarihsel süreç içerisinde itibar kazanarak belirli bir ilmî çerçeveye oturtulmuştur.[22]

[20] Geniş bilgi için bk. Öztürk, *II. Abdülhamid Döneminde Bir Mehdilik İddiası*, 131-158.

[21] Bu duruma işaret eden örnekler için bk. Öztürk, *II. Abdülhamid Döneminde Bir Mehdilik İddiası*, 131-142.

[22] Söz konusu rivayetler için bk. Celâlüddîn ʿAbdurrahmân b. Ebî Bekr el-Huḍayrî es-Süyûtî, *el-Keşf ʿan mucâvezeti'l-ümmeti'l-elf*, thk. Câsim b.

Ahmed el-Berbîr de bu yerleşik geleneğin izinden gitmiş; dünyanın ömrü, kıyamet süreci ve Mehdî'nin zuhur zamanı gibi meseleleri söz konusu inanç doğrultusunda ele almıştır. Onun bu konudaki değerlendirmeleri hem rivayet hem de astrolojik hesaplara dayalı bilgi formlarının nasıl iç içe geçerek apokaliptik yorumları beslediğini gösteren çarpıcı örnekler arasında yer almaktadır:

> Allah'ın yardımıyla ve O'na tevekkül ettikten sonra derim ki: Peygamberimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem), dünyanın ömrünün Hz. Âdem'in yaratılışından kıyametin kopmasına kadar yedi bin yıl olduğu rivayet edilmiştir. Bu süreden önce geçen zamanın ne kadar olduğunun bilgisi ise yalnızca Allah'a mahsustur. Şeyhu'l-Ekber ve Kibritü'l-Ahmer'in (İbnü'l-Arabî) -Allah onun sırrını mukaddes kılsın- *Fütûhât* adlı eserinde okudum ki, Allah Teâlâ Hz. Âdem'i yarattığında, dünyanın ömründen yirmi bir bin yıl geçmiş idi. Yaratılan ilk burç Koç idi [39a] ve bu burç yeryüzünü bin yıl süreyle dolaştı. İkinci burç iki bin yıl, üçüncü burç üç bin yıl, dördüncü dört bin yıl, beşinci beş bin yıl, altıncı ise altı bin yıl boyunca döndü. Yedinci burcun—ki o da Terazi (el-Mîzân)'dir—başlangıcında Allah Teâlâ Âdem'i yarattı. Bu burç yedi bin yıl boyunca dönecek ve onun devri bittikten sonra da kıyamet kopacaktır.

Ahmed el-Berbîr'in kıyamet sürecine dair bu değerlendirmeleri, onun İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinden etkilendiğine işaret etmektedir. Bu tercih, Osmanlı düşünsel geleneğiyle de uyumludur. Zira Osmanlı apokaliptik yazını, bütüncül olarak değerlendirildiğinde, iki büyük figürün etkisi etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki, büyük İslam âlimi ve mutasavvıf İbnü'l-Arabî'dir. İbnü'l-Arabî'nin Osmanlı kıyamet literatüründeki merkezi konumu, özellikle *eş-Şeceretü'n-nuʿmâniyye fi'd-devleti'l-ʿOsmâniyye* adlı risalesine dayanmaktadır. Bu eserde yer alan sembolik anlatımlar üzerine kaleme alınan şerhler, Osmanlı Devleti'nin ilahî

Muhammed b. Muhelhil el-Yâsîn (el-Kuveyt: Dāru'd-Daʿve li'n-Neşr ve't-Tevzīʿ, 1987), 23-43. Dünyanın ömrünün 7000 yıl olduğu fikrinin kökenleri esas itibariyle Yahudi ve Hristiyan kültüründe aranmalıdır. *Eski Ahit*'te bulunan Eyüp Kitabı Bab: 5 ve Mezmurlar 90:4'te yer alan ifadeler bu düşüncenin en eski kaynakları olarak gözükmektedir. İşaret edilen pasajlarda Tanrı'nın bir günü 1000 yıl ile eşitlenmiştir. Yahudi geleneğinde yer alan dünyanın Tanrı tarafından altı günde yaratıldığı ve yedinci günün Şabat'a ayrıldığı düşüncesi de binli yılların yedili bir tasnife tabi tutularak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bk. James D. Tabor, "Ancient Jewish and Early Christian Millennialism", *Oxford Handbook of Millennialism*, ed. Cathy Wessinger (New York: Oxford University Press, 2011), 250-260.

bir takdir neticesinde kurulduğu ve kıyamete kadar varlığını sürdüreceği yönünde yorumlara zemin hazırlamıştır. Bu tür yorumlar, İbnü'l-Arabî'ye Osmanlı ilmî çevrelerinde eşine az rastlanır bir otorite kazandırmıştır. Onun mutasavvıf kimliği ile İslam dünyasının genelinde kazandığı itibar da apokaliptik gelenekte tartışmasız bir otorite haline gelme sürecinde etkili olmuştur. Ahmed el-Berbîr'in, kıyametle ilgili açıklamalarına İbnü'l-Arabî'den başlayarak yola çıkması, onun bu gelenekle olan fikrî uyumunu açıkça ortaya koymaktadır.

Osmanlı apokaliptik düşüncesinde İbnü'l-Arabî kadar, hatta ondan daha fazla etkili olan bir diğer önemli isim de Celâleddîn es-Süyûtî'dir. Hadis, tefsir ve diğer İslami ilimlerde çok sayıda eser kaleme almış olan Süyûtî, yaşadığı dönemde büyük bir şöhrete ulaşmış ve fikirleriyle sonraki yüzyıllarda da etkisini sürdürmüştür. Onun özellikle *el-Keşf ʿan mücâvezeti hâzihi'l-ümme el-elf* adlı risalesi, İslam dünyasında hicri milenyum beklentisi çerçevesinde yürütülen apokaliptik tartışmalarda belirleyici bir rol oynamıştır. Öyle ki, Süyûtî'nin 898/1492-1493 yılında kaleme aldığı ve yaşadığı dönemde halk arasında revaç bulan kıyametin 1000 yılına varmadan kopacağı yönündeki söylentilere karşı bir reddiye olarak kurguladığı bu küçük risale hem yazıldığı dönemde hem de sonraki zamanlarda büyük bir ilgiye mazhar olmuştur.[23]

Süyûtî, bu risaleyi 898 (1492-93) yılında kaleme almış ve halk arasında yaygınlık kazanan "kıyamet hicri bin yılına varmadan kopacaktır" şeklindeki söylentilere karşı bir reddiye olarak kurgulamıştır. Bu söylentilere temel teşkil eden "Resûl, kabrinde 1000 yıl kalmaz" şeklindeki zayıf rivayetin asılsız olduğunu temellendirmeye çalışmış ve daha sahih kabul ettiği bir başka rivayetle kendi görüşünü desteklemiştir. Bu rivayete göre, dünyanın ömrü yedi bin yıldır ve Hz. Muhammed altıncı bin yılının sonlarında peygamber olarak gönderilmiştir. Dolayısıyla Süyûtî'nin düşüncesine göre de dünya, Hz. Muhammed'den sonra yaklaşık bin yıl var

[23] Süyûtî'nin teorisini merkeze alan bazı metinler için bk. Ahmed b. Hayder el-Harîrî, *Risâle fi'l-cifr*, Vikaye sayfası; Osman b. Fûdî, *Kitâbün fî beyâni müddeti'd-dünya* (Necefe: y.y., ts.), 13-15; Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Meşrebu'l-verdî fi'l-mezhebi'l-Mehdî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 2974), 58-82. Bu konuda ayrıca bk. B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-Century Africa* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), 24-28.

olacaktır. Ancak o bu konudaki fikrini oluştururken söz konusu rivayetin bazı varyantlarını da hesaba katmıştır. Rivayetin bazı varyantlarında Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirilişi 5600'lü yıllar olarak verilmektedir. Süyûtî'ye göre, bunlar da dikkate alındığında dünyanın bin yıllık ömrüne yaklaşık bir yarım asır daha ekleme yapabilme imkânı doğmaktadır. Onun bakış açısına göre, dünyanın ömrü hicri bin yılını kesinlikle geçecektir ancak bu aşım süresinin en fazla beş yüz yıl kadar olması mümkündür.[24] Ahmed el-Berbîr'i yaşadığı çağda kıyametin yaklaştığı fikrine götüren ana sebebin de Süyûtî'nin kurguladığı bu teori olduğu anlaşılmaktadır. O, kıyamet merkezli fikirlerinin merkezinde Süyûtî'nin teorisi olduğunu risalesinde de açıkca dile getirmiş ve çeşitli hesaplamalarla kıyametin kendi zamanından yaklaşık iki yüzyıl sonra kopacağı sonucuna ulaşmıştır:

Eğer Âdem'den kıyamete kadar yedi bin yıl olduğuna kanaat getirdiysen, şimdi sana anlatacaklarımı iyi dinle. Diyorum ki; es-Süyûtî, *el-Keşf fî mücâvezeti hezihi'l-ümmeti'l-elf* adlı risalesinde Vehb b. Münebbih'ten şöyle rivayet etmiştir: "Dünyanın yaşından beş bin altı yüz yıl geçmiş bulunmaktadır; ancak geçen asırlarda kimlerin hüküm sürdüğünü ve kimlerin peygamber olduğunu bilmiyorum." Buna göre, Vehb b. Münebbih'in bu sözü söylemesinden sonra dünyanın ömründen geriye bin dört yüz yıl kalmıştır. Vehb bu sözü söylediğinde, hicretten yaklaşık 80 yıl geçmişti. Zira Nevevî'nin *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-luğât* adlı eserinde belirttiğine göre Vehb, 114 (732–733) yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla bu 80 yıl 400'e eklenmeli ki, o zaman toplam 480 yıl eder. Şu ana kadar 1223 yıl geçmiş olduğuna göre, geriye 280 yıl kalmaktadır.[25] Ancak Mehdî bu yüzyılın başında, 84 (1284) yılında zuhur edeceği için bu süreden 61 yıl çıkarılmalıdır. Bu durumda dünyanın ömründen 219 yıl kalmış olur. Mehdî'nin seksen dördüncü yılın başında zuhur edeceği, Hz. Ali'nin Kûfe minberinde halka hitaben söylediği rivayet ile sabittir. O, söz konusu hutbesinde şöyle demiştir: "Bana ilahî ilimden sorun, çünkü

[24] Süyûtî, *el-Keşf*, 23-43.

[25] Burada muhtemelen müstensih tarafından bir hesaplama hatası yapılmış gözükmektedir. Zira 1480'den 1223 çıkarıldığında geriye 257 sayısı kalmaktadır. 257'den 61 çıkarıldığında da 196 rakamı ortaya çıkmaktadır. Mehdî'nin ortaya çıkışı için verilen 1284 ile 196 rakamı toplandığında Berbîr'in kıyamet için vermiş olduğu 1480 tarihine ulaşılmaktadır.

ben onları dünyevî ilimden daha iyi bilirim. Beni kaybetmeden önce bana sorun; zira ilmim denizler kadar engindir. Ardından, Mehdî'nin zuhuruna kadar vuku bulacak olaylar hakkında bilgi vermeye başladı. Akabinde şöyle dedi: "O vakit, Muhammedî sancağın ve Ahmedî devletin sahibi (Mehdî) zuhur edecek; elinde kılıç, adaletle donanmış bir halde yeryüzünü hazırlayacak ve sünneti ve farzı ihya edecektir. Bu, hicretten 84 (1284) yıl sonra olacaktır." Mehdî'nin bizim çağımızda zuhur edeceğine delil, on iki asrın zaten geçmiş olması ve bu süre zarfında Mehdî'nin ortaya çıkmamasıdır. Dolayısıyla, onun başka bir asırda zuhur etmesi mümkün değildir; çünkü bu durumda, senin de bildiğin gibi, geriye çok az bir zaman kalmış olur. Eğer Mehdî bu asırda zuhur ederse, kıyamete 219 yıl kalmış olur. Bu süreden onun yeryüzündeki kalış süresi olan dokuz yıl çıkarılmalıdır. Geriye 210 yıl kalır; bundan sonra Mesihü'd-deccâl gelecek, çünkü onun zuhuru yüzyılın başında vuku bulacaktır. Tıpkı es-Süyûtî'nin, İbn Ebî Hâtim'in tefsirinden naklettiği gibi. Yahya b. Abdullah el-Kazvinî'den, Halef b. el-Velîd'den el-Mubarek b. Fudâle'den Ali b. Yezîd'den Abdurrahman b. Ebu Bekir'den el-Uryân b. el-Heysem'den Abdullah b. Amr el-As'tan rivayet edilmiştir. O, (Hz. Peygamber) şöyle demiştir: "Dünya var olduğundan beri, her yüzyılın başında mutlaka bir olay meydana gelmiştir. Yüzyılın başında ise Deccâl ortaya çıkar, ardından İsa (aleyhisselâm) iner ve onu öldürür; o (Hz. İsa) yeryüzünde kırk yıl boyunca kalır ve adil bir imam ve yönetici olarak hüküm sürer."

Ahmed el-Berbîr, kıyamet sürecine dair değerlendirmelerinde dünyanın sonunu 1480'li yıllar olarak kabul etmekte ve bu tarihten hareketle kendi yaşadığı zaman ile kıyamet arasındaki dönemi yorumlamaktadır. Bu yaklaşımıyla Berbîr, büyük ölçüde Süyûtî'nin teorik çerçevesini benimsemektedir. Bu teori esas alındığında, Mehdî'nin yaklaşık olarak 1280'li yıllarda zuhur etmesi gerektiği sonucuna ulaşılmalıdır. Ancak Berbîr, Mehdî'nin çıkış zamanına dair nihai kanaatini, Hz. Ali'ye nispet edilen bir rivayet temelinde şekillendirmiştir.[26] O, Hz.

[26] Hutbenin bizim tespit edebildiğimiz versiyonunda "84" tarihi yer almamaktadır. Bk. Süleyman b. İbrâhim Baba Kelan el-Kunduzî, *Yenâbiü'l-mevedde*, thk. Alaeddin A'lemi (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997/1418), 3/464.

Ali'nin söz konusu ifadesinde geçen "hicretten 84 yıl sonra" ibaresini kendi zamanı için yorumlamış ve Mehdî'nin zuhur zamanını 1284 olarak hesaplamıştır. Bu tarih sadece Berbîr'in ulaştığı bir sonuç değildir; aynı tarih daha önce İbnü'l-Arabî tarafından da Mehdî'nin çıkışı için öne sürülmüştür.[27] Dolayısıyla Berbîr'in bu hususta da İbnü'l-Arabî geleneğine eklemlendiği söylenebilir.

Ahmed el-Berbîr'in risalesinde İbnü'l-Arabî etkisi oldukça belirgin olmasına rağmen, eserin düşünsel omurgasını Süyûtî'nin teorisi oluşturmaktadır. Nitekim risalenin ilerleyen bölümlerinde yer alan kıyamet süreçlerine dair açıklamalar, büyük ölçüde Süyûtî'nin *el-Keşf* adlı risalesinde ortaya koyduğu çerçeve etrafında şekillenmiştir:

Bu rivayet, Hz. Ali'nin –Allah ondan razı olsun- şu sözünü de desteklemektedir: "Mehdî, seksen dördüncü yılın başında zuhur edecektir; çünkü Deccâl, Mehdî'nin döneminin sonunda ortaya çıkacaktır." Eğer bunun doğruluğunu kabul edersen, İsa'nın zuhurundan sonra yedi bin yılın tamamlanmasına kalan sürenin 200 yıl olduğu sana açık hale gelir. Bu sürenin kırk yılı, İsa'nın yeryüzünde hüküm süreceği dönemdir; geriye 160 yıl kalır. Bu kalan süreden 120 yıl çıkarılmalıdır; çünkü güneşin batıdan doğmaya başlamasından kıyametin kopmasına kadar geçen süre 120 yıldır. Bu da Nuʿaym'ın *el-Fiten* adlı eserinde Abdullah b. Ömer'den naklettiği şu rivayetle sabittir: "Güneş batıdan doğduktan sonra insanlar 120 yıl daha yaşarlar." Ben de derim ki; eğer bu 120 yılı 160 yıldan çıkarırsak, geriye 40 yıl kalır ve bu da Hz. İsa'nın zuhuruyla güneşin batıdan doğması arasındaki zamandır. Dolayısıyla artık sana apaçık olmuştur ki, bu yüzyıl Mehdî'nin zuhuruna tahsis edilmiştir ve bunun gerçekleşmesine kalan süre de 61 yıldır.

Ahmed el-Berbîr, yaklaşmakta olduğuna inandığı kıyamet süreci bağlamında, insanla-

[27] Bk. Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/370. İbnü'l-Arabî'nin 1284 tarihini miladi takvime göre vermiş olmalıdır. Ancak daha sonraki yüzyıllarda apokaliptik gelenek takipçilerinin bu tarihi hicri takvim çerçevesinde yorumlayarak kendi zamanlarına bir alan açmak için kullandıkları anlaşılmaktadır.

rın zihninde belirmesi muhtemel bir soruya da cevap verme gereği duymuştur: "Osmanlı Devleti bu süreçte nasıl bir rol oynayacaktır?" Bu sorunun onun gündeminde yer alması son derece doğaldır; zira hem kendisi hem de risalesinin muhatap kitlesi Osmanlı tebaasından oluşmaktadır. Berbîr'e göre Osmanlı Devleti, Mehdî'nin zuhuruna kadar varlığını sürdürecek; Mehdî ortaya çıktığında ise ona itaati kabul edip yönetimi ona devredecek ve Mehdî'nin davasına aktif bir destekçi olacaktır. Bu yaklaşım, bir yandan Mehdî'nin zuhurunu kaçınılmaz bir kader olarak görürken, diğer yandan Osmanlı'nın bu ilahî plan içerisindeki yerini olumlu ve anlamlı bir konuma yerleştirir. Böylece Ahmed el-Berbîr, kıyamet sürecinde Osmanlı Devleti'ne düşen rolü hem meşru hem de ulvî bir misyon olarak takdim etmektedir:

> Osmanoğulları'nın devleti de -Allah temellerini sağlam kılsın- Mehdî'nin zuhuruna değin varlığını sürdürecektir. Onların güneşi ne tutulmayla gizlenecek ne de batacaktır. Bilakis hilâfeti Mehdî'ye onlar teslim edecekler ve buna karşı çıkanlarla da savaşacaklardır. Bu (hilafetten) feragat ile onlar şan ve şerefin en son noktasına erişmiş, dünya ve ahirette elde edilebilecek fazilet ve övgünün en büyüğünü kazanmış olacaklardır.

Ahmed el-Berbîr'in Osmanlı Devleti'ni kıyamet sürecine dâhil ediş biçimi, esasen 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı çevrelerinde şekillenmeye başlayan İbnü'l-Arabî merkezli bir düşünce geleneğinin tekrarından ibarettir. Bu anlayışa göre Osmanlı Devleti, İslam'a yaptığı hizmetlerin bir karşılığı olarak Mehdî'nin zuhur edeceği zamana kadar varlığını sürdürecek ve böylece kıyamete kadar devam edecek bir ebediyetin temsilcisi olacaktır. Osmanlıların Mehdî'nin zuhur zamanına dek hüküm süreceğine dair bu inancın kökeni, doğrudan İbnü'l-Arabî'ye dayandırılmaktadır. İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen *Şecere* ve bu eser etrafında onun halefleri tarafından geliştirilen yorumlar, bu türden bir kehanetin geniş bir kabul görmesine zemin hazırlamıştır.[28] Özellikle 16. yüzyıldan itibaren bu düşünce Osmanlı ilmiye ve tasavvuf

[28] İbn Arabî'ye atfedilen *Şeceretü'n-nu'mâniyye fi'd-devleti'l-'Osmâniyye* isimli risaleye takipçileri tarafından yapılan şerhlerde Osmanlıların İslam'ın emirlerini yerine getirmedeki gayretlerinden dolayı sahabe döneminden sonra ortaya çıkan en iyi devlet olduğu vurgulanmış ve onların Mehdî'nin zuhur zamanına kadar baki kalacağı dile getirilmiştir. Bk. Halîl b. Aybek b. Abdullâh es-Safedî, *Şerhu Şecereti'n-Numâniye fi'd-devleti'l-Osmaniyye* (Çorum: Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1253), 8b. Benzer yorumlar için ayrıca bk. Sadruddin Muhammed b. İshak el-Konevî, *Şerhu Şecereti'n-Numâniye fi'd-devleti'l-Osmaniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 625), 5b-6b, 10b,

çevrelerinde yaygınlık kazanmış, sonraki yüzyıllarda da canlılığını koruyarak etkili bir şekilde savunulmuştur.[29] Ahmed el-Berbîr de bu düşünsel geleneğin izinden giderek, risalesinde söz konusu bakış açısına yer vermiştir. Böylece hem kendisini dinleyen Osmanlı tebaasının kalplerine ferahlık vermeyi amaçlamış hem de bağlılık duyduğu Osmanlı Devleti'ne olan sadakat ve muhabbetini açıkça ortaya koymuştur. Vehhâbî hareketinin Arap dünyasında Osmanlı karşıtı fikirlerin sözcülüğünü üstlendiği bir dönemde, Ahmed el-Berbîr'in Osmanlı'ya yönelttiği bu manevi destek özellikle dikkate değerdir.

Ahmed el-Berbîr bu noktadan itibaren rivayetlere dayalı anlatımı terk ederek, apokaliptik geleneğin bir diğer temel aracı olan cifr hesaplamalarına yönelir. Cifr yoluyla geleceğe dair öngörülerde bulunma pratiğinin kökeni her ne kadar Şiî geleneğe dayandırılsa da zamanla İslam dünyasının hemen her kesiminde bu yönteme başvurulmuştur. Özellikle kıyamet beklentisi taşıyan çevreler, bu tür hesaplamaları önemli bir epistemik araç/kaynak olarak görmüş ve kıyamet senaryolarını temellendirme süreçlerinde bu metoda sıklıkla başvurmuşlardır. Cifr sistemi en genel anlamıyla, harf ve rakamlara bâtınî anlamlar yükleyerek bunlar üzerinden geleceğe dair yorumlarda bulunmayı ifade eder. Bu yöntemi kullananlar yalnızca Kur'an ayetlerini veya hadisleri değil, aynı zamanda evliya sözleri, önemli kavramlar ve büyük dinî şahsiyetlerin isimlerini de hesaplamalarına dâhil etmişlerdir.[30] Berbîr de bu geleneğin yolunu takip ederek eserinde bu metodu kullanmış, Kur'an sûrelerinin başında yer alan

11a, 19b, 23a. *Şecere*'nin hem müellifi kabul edilen İbn Arabî'ye hem de en önemli şerhlerinin şârihleri olan Konevî ve Safedî'ye aidiyeti kuşkuludur. *Şecere* muhtemelen İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinden etkilenmiş anonim kişiler tarafından kaleme alınmış ve zaman içinde çeşitli yorumlar eklenerek geliştirilmiştir. Bk. Ahmed Zildzic, *Friend and foe: The Early Ottoman Perception of Ibn 'Arabî* (Berkeley: University of California, Near Eastern Studies, Doktora Tezi, 2012), 85-98.

[29] Örnekler için bk. Alaattin Ali Dede ez-Zigetvârî el-Bosnavî, *Muhâdaratu'l-evâil ve musâmeretu'l-avâhir* (Bulak: Matbaatu'l-Mîriyye, 1300), 165; Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, "Hulâsatu'l-beyân fî ba'dı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdilhamîd es- Sânî ve ecdâdihî Âli Osmân", çev. Mehmet Özşenel, *Hilafet Risâleleri*, ed. İsmail Kara (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 1/349-352; Mahmud b. Hamza Efendi, "Bekâ-yı saltanat-ı Osmaniyye", çev. Bereketzâde İsmail Hakkı, *Hilafet Risâleleri*, ed. İsmail Kara (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 1/272 274; Ahmed b. Zeynî Dahlân, *el-Futûhâtu'l-İslâmiyye ba'de mudiyyi'l-futûhâti'n-nebeviyye* (Kahire: Matbaatu'l-Haseniyyetu'l-Mısriyye, 1323), 2/208-209; Abdurrezzak el-Baytar, *Hilyetu'l-beşer,* 2/804-805.

[30] Metin Yurdagür, "Cefr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/215-218; Said Amir Arjomend, "Messianism, Millennialism and Revolution in Early İslamic History", *Imagining the End-Visions of Apocalypse from Ancient Middle East to the Modern America*, ed. Abbas Emanet-Magnus Bernhardson (Londra-New York: I.B. Tauris, 2002), 119-122; İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 34.

hurûf-ı mukattaa harflerini ve bazı Kur'an ayetlerini cifr hesaplamalarının temeli olarak seçmiştir. Bununla birlikte, onun yorumlarında Hz. Muhammed'in isminin özel bir yer tuttuğu açıkça görülmektedir. Berbîr'in tüm hesaplamaları, hicri 1500 yılı tamamlanmadan önce dünyanın son bulacağına dair apokaliptik inancını destekleyecek şekilde kurgulanmıştır:

Kur'ân sûrelerinin başında inen ve on dört harften oluşan nurlu harfler -ki bunlar elif, hâ, râ, sîn, sâd, tâ, ʿayn, kâf, kef, lâm, mîm, nûn, he ve yâ'dır- bu ümmetin meliklerinin hâkimiyet süresine ve onun son bulacağı zamana işaret etmektedir. Bunun delili şudur: Bu harfleri açık (tek tek) olarak hesaplayıp topladığında (ebced değerleri hesaplandığında) toplam 1255 eder. Eğer buna (kamerî ve şemsî takvimler arasındaki farktan kaynaklanan) fazlalık zamanı da eklerseniz, toplam yaklaşık olarak 300 (1300) olur ki, bu Mehdî'nin hâkimiyetinin sonunu ve Hz. İsa'nın -Allah'ın selamı onların üzerine olsun- zuhurunun başlangıcını gösterir. Şunu da bil ki, eğer Allah'ın "... O takdirde kendileri de senin ardından pek az kalabilirler."[31] ayetindeki tekrar eden harfleri çıkarırsan, geriye kalan harflerin ebced toplamı 1439 eder. Şayet buna güneş yılı ile ay yılı arasındaki farktan kaynaklanan gün kırıntılarını eklersen, bu yaklaşık olarak 40 yıl eder. Bu 40 yıl önceki sayıya eklenirse, toplamda 479 yılı elde edilir ki, bu da bu ümmetin (İslam ümmetinin) ömrüne (1479) işaret etmektedir. [39b]

Aynı şekilde, "...O (kıyamet), ancak size ansızın gelecektir."[32] ayetindeki "ansızın" (الا بغتة) ibaresinin sayısal değeri de yukarıda sözü edilen ayetinkine yakındır. Aralarında çok az bir fark vardır. Peygamber Efendimiz'in ismi olan 'Muhammed'in rakamî-nutkî harflerinin zahirî ve batınî sayısal değeri de ümmetin ömrüne işaret etmektedir. Bunun açıklaması şudur: Muhammed isminin telaffuzundaki harflerin sayısını alırsan -ki bu üç mîm harfidir; çünkü şeddeli mîm, iki mîm sayılır- ve hepsini ayrı ayrı (mebsût olarak) şekilde hesaplarsan, toplam sayısı 314 eder ki, bu da (Kur'an ve hadislerde zikredilen) resullerin-Allah'ın salât ve selâmı onların üzerine olsun- sayısıdır. Sonra bu sayıyı ismin harflerinin sayısıyla, yani dörtle çarp.

[31] el-İsra 17/76.

[32] el-A'raf 7/187.

Bunu yaptığında, ulaşılan sonuç 1256 olur. Buna daha önce geçen ismin nutkî değerinin ayrık olarak hesaplanmamış sayısal karşılığı olan 132 ilave ettiğinde toplam 1388 olur. Buna da harflerin rakamsal değeri olan 92'yi eklediğinde 1470'e ulaşılır.[33] Harflerin ayrık sayısal değeri 14, ayrık olmayanın nutkî değeri 5'i ve rakamî (telaffuza göre) değeri olan 4 toplandığında 23 eder. Elde edilen bu 23 sayısı da önceki değer olan 1470'e eklendiğinde 1493 elde edilir. Tam bu noktada (kıyamet kopacak) kalem yazmayı durduracaktır. Hamd, kalemle insana bilmediğini öğreten Allah'a mahsustur; salât ve selâm da efendimiz Muhammed'e, âline ve ashâbınadır. [40a]

Ahmed el-Berbîr'in kıyamet zamanına dair gerçekleştirdiği bu hesaplamalar, yalnızca rakamsal işlemler değil, Kur'ân harflerine ve lafızlarına mistik bir değer yüklemeye işaret eden yorumlamalardır. Berbîr, sûre başlarında yer alan ve *hurûf-ı mukattaa* olarak bilinen bu harfleri, sıradan ses birimleri olarak değil; ümmetin tarihsel seyrine yön veren, dolayısıyla kutsallık yüklenmiş işaretler olarak konumlandırmıştır. Bu bağlamda müellif, söz konusu on dört harfi cifr yöntemine tabi tutarak ümmetin ömrünü hesaplamış; Mehdî'nin zuhuruna ve Hz. İsa'nın nüzulüne işaret eden tarihleri ortaya koymaya çalışmıştır. İsra ve A'râf sûrelerinden seçtiği iki ayet ile "Muhammed" ismini cifr hesabı kaynağı olarak kullanan Berbîr bu unsurlar arasında ilişkiler kurmuş; böylelikle sembolik bir zaman ağı inşa etmiştir. Bu sembolik okuma biçimi hem harflerin telaffuzlarını hem de şeddeli harflerin ayrı ayrı sayılmasını içeren detaylı bir yapıyı barındırır. Ortaya çıkan 1479 ve 1493 gibi tarihler, yalnızca ebced toplamları değil; aynı zamanda "ümmetin ömrü ne kadar sürecek?" sorusuna Berbîr'in dönemi içerisinde geliştirdiği mistik bir cevap niteliğindedir. Hicri 1500 sınırına yaklaşan bu tarihler, onun gözünde kıyamet sürecinin başlamasının artık yakın olduğuna yönelik kesin bir kanaatin ifadesidir.

[33] 1388 ile 132 toplandığında yekün 1480 olur. Berbir veyahut müstensih toplamı 1470 olarak vererek bir hesaplama hatası yapmış gözükmektedir.

Sonuç

Ahmed el-Berbîr'in Risâle fî'l-Mehdî adlı eseri, Osmanlı kıyamet geleneğinin hem temel unsurlarını hem de bu geleneğin 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında nasıl güncellendiğini gösteren dikkat çekici bir örnektir. Risale, yalnızca müellifin bireysel kanaatlerini değil, aynı zamanda geç Osmanlı toplumunun dinî tahayyüllerini, kolektif kaygılarını ve kriz dönemlerinde başvurduğu sembolik dilin örüntülerini de yansıtmaktadır. Bu yönüyle eser, apokaliptik metinlerin yalnızca geleceğe ilişkin öngörüler değil, aynı zamanda içinde bulunulan zamanın anlamlandırılmasına yönelik stratejiler sunduğunu gözler önüne sermesi bakımından önem addetmektedir.

Berbîr'in satırlarından anlaşıldığı üzere, dönemin Osmanlı toplumunda kıyametin yaklaştığına dair inançların yaygınlaşmasında etkili olan en önemli unsurlardan birisi Vehhâbî hareketidir. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın 1740'lı yıllarda başlattığı bu hareket, kısa sürede siyasi bir güç haline gelmiş; Necid bölgesini hâkimiyeti altına alarak 18. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı toprakları için ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Mekke ve Medine'nin Vehhâbîler tarafından ele geçirilmesi, hutbelerde Osmanlı padişahının adının çıkarılması ve hac yollarının güvenliğinin sarsılması gibi gelişmelerin, Osmanlı Devleti için önemli siyasi istikrarsızlık kaynaklarına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Dönemin kıyamet beklentilerini besleyen bir diğer faktör ise geniş ölçekli tabii afetlerdir. Nitekim 1790'lı yıllardan 1805'e kadar Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinde görülen yoğun çekirge istilaları, özellikle Şam, Halep, Rakka ve Basra hattında toplumsal düzeni ciddi şekilde sarsmıştır. Kıtlık ve akabinde kitlesel açlık gibi olumsuzluklara sebep olan bu felaketler, halk arasında ilahî bir uyarı ve kıyamet alameti olarak yorumlanmıştır.

Berbîr, risalesinde halk arasında dolaşan kıyamet beklentilerini temelsiz olduğu gerekçesiyle eleştirmiş, bir anlamda insanları itidal ve sükûnete davet etmiştir. Bununla birlikte, eserin ilerleyen bölümleri onun apokaliptik düşünceye tamamen kapalı olmadığını, bi-

lakis klasik İslam geleneğinde şekillenmiş kıyamet telakkileri doğrultusunda belirli hesaplamalar yaptığını göstermektedir. Bu noktada müellif, rivayetlere dayalı yorumlar, astrolojik veriler ve özellikle cifr yöntemlerinden faydalanarak dönemin insanlarına kıyametin gerçekte ne zaman kopacağına dair bilgiler vermeyi amaçlamıştır. Onun hesaplamalarına göre Mehdî 1284/1867-1868 yılında zuhur edecek, kıyamet ise 1500/2076 yılına varmadan gerçekleşecektir. Berbîr'in bu hesaplamalarda, İbnü'l-Arabî ve Süyûtî etrafında teşekkül eden kıyamet literatüründen yoğun bir biçimde yararlandığı görülmektedir.

Berbîr eserde dile getirdiği bu yaklaşımıyla, bir yandan halk arasında dolaşan kontrolsüz söylentileri eleştiren rasyonel bir tutum sergilemiş, diğer yandan cifr ve astrolojik hesaplamalara dayalı kıyamet yorumlarını içeren yorumlarıyla apokaliptik geleneğe bağlılığını ortaya koymuştur. Böylelikle metin bir yandan toplumsal istikrarı tehdit eden güncel beklentileri törpüleme işlevi üstlenmiş, bununla birlikte söz konusu beklentileri tamamen ortadan kaldırmayıp ileri bir tarihe öteleme yoluna gitmiştir.

Eserin en dikkat çekici boyutlarından birisi de kıyamet merkezli söylemin siyasi bir işlev üstlenmesidir. Berbîr'in Osmanlı hanedanını Mehdî'nin zuhuru öncesinde koruyucu ve destekleyici bir aktör olarak konumlandırması, kıyamet tasavvurunun yalnızca din ile ilgili bir mesele değil, aynı zamanda siyasi meşruiyetin yeniden üretildiği bir alan olduğunu gösterir. Vehhabî hareketi gibi tehditlerin gölgesinde kaleme alınmış olan risale, eskatolojik dilin Osmanlı'nın bekâsını savunmak için nasıl seferber edildiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu bakımdan eser, dini otorite, siyasi aidiyet ve toplumsal bütünlüğün birbiriyle nasıl örüldüğünü anlamak için zengin bir malzeme sunmaktadır.

Sonuç itibarıyla Risâle fî'l-Mehdî, Osmanlı apokaliptik geleneğinin sadece "son"a dair bir söylem değil, aynı zamanda "şimdi"yi inşa eden bir anlamlandırma biçimi olduğunu göstermektedir. Kıyamet tahayyülleri, bu çerçevede, geleceğe dair korkuların ötesinde mevcut siyasî düzenin meşruiyetini pekiştiren, toplumsal krizleri yönetmeye yarayan ve toplumsal bilinçte süreklilik duygusu üreten araçlar olarak işlev görür. Bütün bunlar dikkate alındığında

Berbîr'in risalesinin, kıyamet merkezli tahayyüllerin Osmanlı zihniyet dünyasında üstlendiği çok katmanlı işlevlerin metinsel bir yansıması olduğunu dile getirmek mümkündür.

Kaynaklar | References

Ahmed b. Hayder el-Harîrî. *Risâle fi'l-cifr*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2038, Vikâye sayfası.

Aydınî, Muhyiddin b. Yusuf. *Risâletü'l-mürevveza*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2330, 60a-67b.

Aydınî, Mustafa b. Hamza b. İbrâhim. *Nefâ'isü'l-irfân fî enfâsi'r-Rahmân ve netâ'icü'l-efkâr fî şerhi İzhâri'l-Esrâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2330, 49a-56a.

Arjomand, Said Amir. "Messianism, Millennialism and Revolution in Early Islamic History". *Imagining the End: Visions of Apocalypse from Ancient Middle East to Modern America*. ed. Abbas Amanat and Magnus Bernhardson. 106–128. London–New York: I.B. Tauris, 2002.

Baş, Eyüp. "Binyılcılık ve Osmanlı Toplumunda Hicrî Milenyum Kıyamet Beklentisi ile İlgili Bazı Veriler". *Dini Araştırmalar* 7/21 (2005), 163-178.

Baytar, Abdurrezzâk. *Hilyetü'l-beşer fî târîhi'l-karni's-sâlis aşar*. thk. Muhammed Behcet el-Baytar. Beirut: Dâru Sâdır, 1993.

Baytimur, Suha Oğuz-Tatar, Özcan. "Osmanlı Devleti'nde Çekirge İstilaları ve Sosyo-ekonomik Hayata Etkileri (1789-1839)". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 8/23 (2020), 325-347.

Bikâ'î, Ebu'l-Hasen Burhâneddin İbrâhim b. Ömer b. Hasan er-Rubât. *Risâle fî kelimetey ehad ve vâhid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2330, 68a-69a.

Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbîlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/611-615. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Câbî Ömer Efendi. *Câbî Tarihi*. haz. Mehmet Ali Beyhan. 2 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 2003.

Dahlân, Ahmed b. Zeynî. *el-Futûhâtu'l-İslâmiyye ba'de mudiyyi'l-futûhâti'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Haseniyyetu'l-Mısriyye, 1323.

Eyüp Sabri Paşa. *Mir'âtü'l-Haremeyn*. haz. Ömer Daruk Can-F. Zehra Can. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.

Fleischer, Cornell H. "A Mediterranean Apocalypse: Prophecies of Empire in the Fifteenth and Sixteenth Centuries". *Journal of the Economic and Social History of the Orient (JESHO)* 61 (2018), 18-90.

Güner, Selda. "Osmanlı Söyleminde Birinci Vehhâbî-Suûdî Hareketi (1744–45/1819)". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 17 (2012), 79–89.

Hathaway, Jane. *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları 1516–1800*. çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Herevî, Ebu'l-Hasen Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî. *el-Meşrebu'l-verdî fi'l-mezhebi'l-Mehdî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim, 2974.

Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Kavlu'l-muhtasar fî 'alâmâti'l-Mehdiyyi'l-Muntazar*. thk. Mustafa Âşûr. Riyad: Mektebetu'l-Kur'ân, ts.

Karademir, Zafer. *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı-Osmanlı Toplumunda Kıtlıklar (1560–1660)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

Karahasanoğlu, Selim. *Kadı ve Günlüğü: Sadreddinzâde Telhisî Mustafa Efendi Günlüğü (1711–1735) Üstüne Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye fi't-tarih ve't-terâcim*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

Koçak, Ebru. *Vehhabiliğe Yazılan Reddiyeler ve Analizi: Osmanlı Dönemi (1732-1818)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.

Konevî, Sadruddin Muhammed b. İshak. *Şerhu Şecereti'n-Numâniye fi'd-devleti'l-Osmaniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, 625.

Koyuncu, Kasım. *Doğuşundan Günümüze Vehhâbiliğin Geçirdiği Evreler*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş-ı Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Kösec Ahmed. *Tuhfetü'l-ahbâb fi's-sülûk ilâ tarîki'l-ashâb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2330, 26b-34b.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 15. Basım, 2008.

Kunduzî, Süleyman b. İbrâhim Baba Kelan. *Yenâbiü'l-mevedde*. thk. Alaeddin A'lemi. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997/1418.

Kurşun, Zekeriya. "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz (1517–1919)". *Osmanlı*. ed. Güler Eren. 1/316–325. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Mahmud b. Hamza Efendi. "Bekâ-yı saltanat-ı Osmaniyye". çev. Bereketzâde İsmail Hakkı. *Hilafet Risâleleri*. ed. İsmail Kara. 1/272 274. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.

Martin, B. G. *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-Century Africa*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

Mehmed Halife. *Tarih-i Gılmânî*. ed. Kâmil Su. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Merdem Bek, Halîl b. Ahmed Muhtâr b. Osmân. *Aʿyânü'l-karni's-sâlis ʿaşar fi'l-fikr ve's-siyâse ve'l-ictimâʿ*. haz. Adnân Merdem Bek. Beyrut: Lecnetü't-Türâsi'l-'Arabî, 1971.

Müslim b. el-Haccâc, Ebu'l-Hüseyin. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1991.

Nablûsî, Abdülgani. *Miftâhu'l-mu'ayyene fî tarîkati'n-Nakşibendiyye*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2330, 1a-25a.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail. "Hulâsatu'l-beyân fî baʿdı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdilhamîd es-Sânî ve ecdâdihî Âli Osmân". çev. Mehmet Özşenel. *Hilafet Risâleleri*. ed. İsmail Kara. 1/349-352. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.

Osman b. Fûdî. *Kitâbün fî beyâni müddeti'd-dünya*. Necefe: y.y., ts.

Öztürk, Eyüp. *II. Abdülhamid Döneminde Bir Mehdilik İddiası-Halepli Bir Köylünün Sıra Dışı Hikayesi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2019.

Safedî, Halîl b. Aybek. *Şerhu Şecereti'n-Numâniye fi'd-devleti'l-Osmaniyye*. Çorum: Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 19 Hk 1253, 8b.

Sarıkçıoğlu, Ekrem. "Mehdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/369–371. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Keşf ʿan mucâvezeti'l-ümmeti'l-elf*. thk. Câsim b. Muhammed b. Muhelhil el-Yâsîn. el-Kuveyt: Dâru'd-Daʿve li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, 1987.

Tabor, James D. "Ancient Jewish and Early Christian Millennialism". *The Oxford Handbook of Millennialism*. ed. Cathy Wessinger. 250-260. New York: Oxford University Press, 2011.

Tayyân, Muhammed Hassan. "Tercemetü'l-Müellif". *el-Mufahara ve'l-munâzarât- Makâmât fi'l-mufâhara beyne'l-mâ ve'l-hevâ*. mlf. Ahmed el-Berbîr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2000.

Yakıt, İsmail. *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.

Yurdagür, Metin. "Cefr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/215-218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Zigetvârî el-Bosnavî, Alaattin Ali Dede. *Muhâdaratu'l-evâil ve musâmeretu'l-avâhir*. Bulak: Matbaatu'l-Mîriyye, 1300.

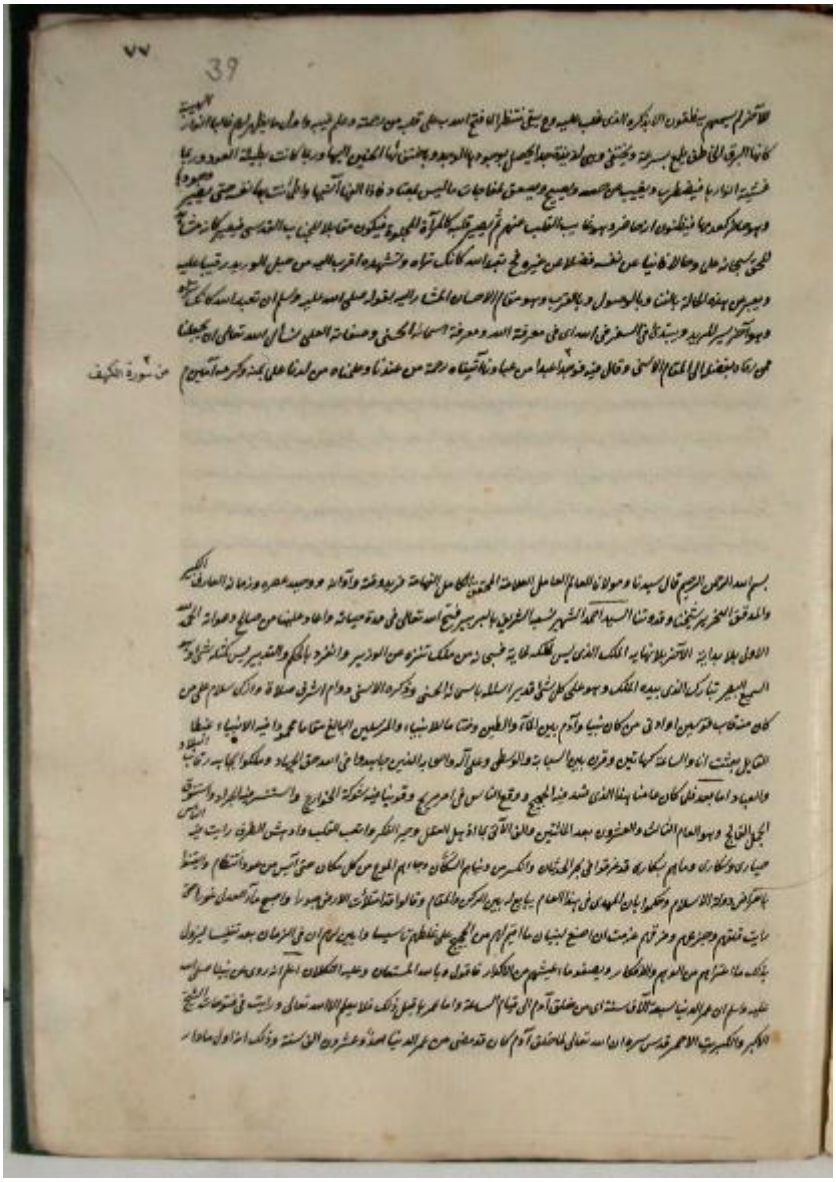
Zildzic, Ahmed. *Friend and Foe: The Early Ottoman Perception of Ibn ʿArabī.* Berkeley: University of California, Near Eastern Studies, Doktora Tezi. 2012.

Ziriklî, Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-'Alâm*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1986.

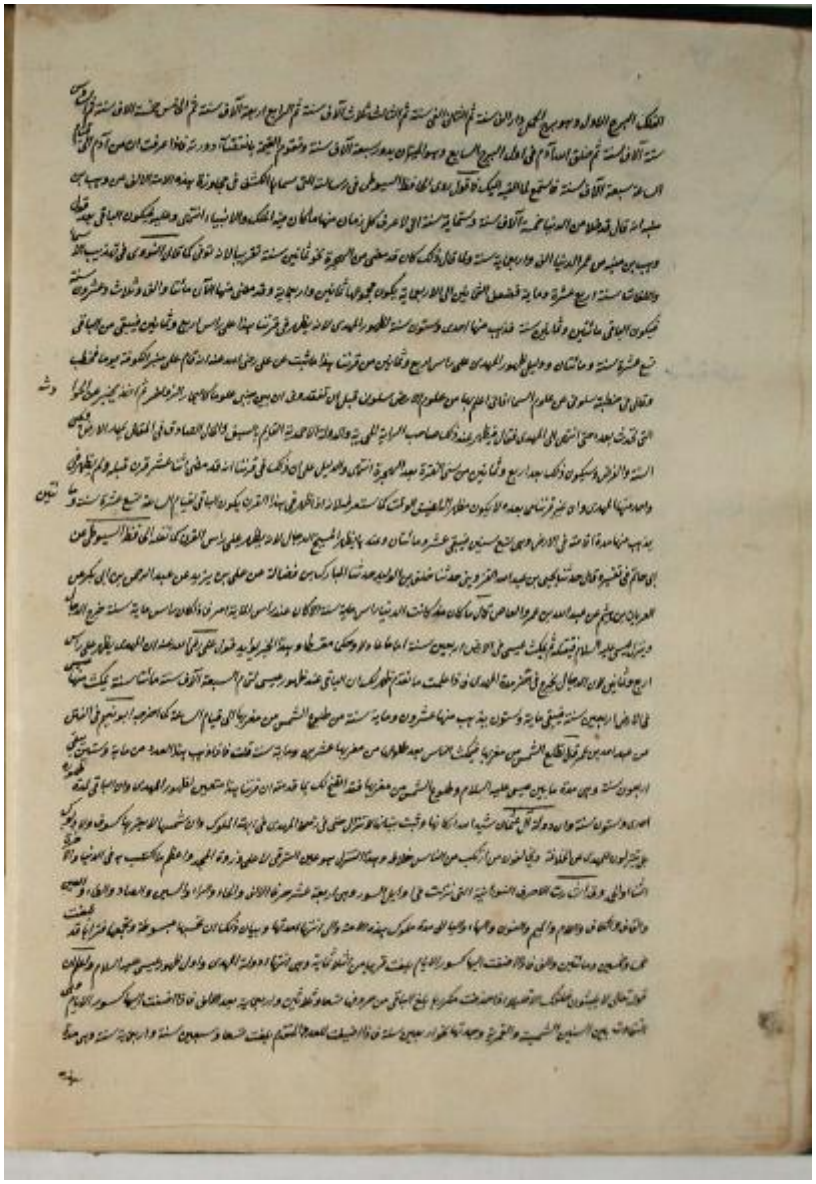
Zülâlî Efendi. *Mehdîlik Hakkında Bir Risâle*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 7554, 44a–b.

Ekler

1. Risaletü'l-Mehdî 39a.

2. Risaletü'l-Mehdî 39b.

3. Risaletü'l-Mehdî 40a

